

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra pedagogiky a psychologie

Bakalářská práce

Spolupráce škol a kurátorů pro děti a mládež

Vypracovala: Mgr. et Mgr. Erika Jarošová

Vedoucí práce: Mgr. Miroslav Procházka, Ph. D.

České Budějovice 2014

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem svoji bakalářskou práci vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích 21.06.2014

.....
Mgr. et Mgr. Erika Jarošová

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych na tomto místě poděkovala vedoucímu své bakalářské práce, Mgr. Miroslavu Procházkovi, Ph.D., za inspiraci v průběhu celého studia a za cenné rady a připomínky během vedení této práce.

Také bych chtěla poděkovat své rodině, především Magdalénce a Valentýnce, že mi umožnily studovat.

ANOTACE

Bakalářská práce se zabývá interdisciplinární spoluprací při řešení rizikového chování u žáků základních a středních škol. Konkrétně se zaměřuje na spolupráci škol a zástupců sociální oblasti, kurátorů pro děti a mládež. Práce je rozdělena na dvě části, teoretická část seznamuje se stávajícími legislativními normami a teoretickými východisky, jimiž se školská zařízení řídí při realizaci prevence rizikového chování a jimiž se řídí práce sociálních kurátorů pro děti a mládež. Empirická část v návaznosti na část teoretickou mapuje a hodnotí konkrétní zkušenosti zástupců obou subjektů. Výsledkem práce jsou nastíněná doporučení, která mohou zlepšit současnou komunikaci mezi školami a kurátory pro děti a mládež tak, aby interdisciplinární spolupráce obou institucí při řešení rizikového chování přinášela pozitivní výsledky.

Klíčová slova:

Sociálně-patologické jevy, rizikové chování, prevence, školský metodik prevence, kurátor pro děti a mládež.

ABSTRACT

The bachelor thesis deals with interdisciplinary cooperation in addressing risk behavior among pupils in primary and secondary schools. In particular, it focuses on the cooperation of schools and representatives of social, curators for children and youth. The work is divided into two parts. The theoretical part introduces with existing legislative norms and theoretical approaches, which are governed by educational institutions in the implementation of prevention of risk behaviors and guiding the work of social curators for children and youth. The empirical part in relation to the theoretical part describes and evaluates the specific experiences of representatives of both subjects. Result of the thesis are outlined recommendations that can improve the current communication between schools and curators for children and young people to achieve positive results by interdisciplinary cooperation between these two institutions in addressing high-risk behavior.

Keywords:

Socio-pathological phenomena, risk behavior, prevention, educational methodist of prevention, curator for children and youth.

OBSAH

ÚVOD	7
TEORETICKÁ ČÁST	9
1 Terminologie	9
2 Škola	12
2.1 Funkce školy	12
2.2 Výskyt rizikového chování ve školách	12
2.3 Prevence rizikového chování na školách	15
2.3.1 Systém prevence, resp. primární prevence rizikového chování v oblasti školství	17
2.3.2 Školské dokumenty týkající se prevence rizikového chování	19
2.4 Interdisciplinární spolupráce při řešení rizikového chování	20
3 Kurátor pro děti a mládež	23
PRAKTICKÁ ČÁST	29
4 Výzkumné šetření	29
4.1 Východiska a metody výzkumu	29
4.1.1 Cíl výzkumu	29
4.1.2 Výzkumný problém	29
4.1.3 Výzkumné předpoklady	30
4.1.4 Metody výzkumu	30
4.2 Kvantitativní šetření a jeho výsledky	31
4.2.1 Shrnutí kvantitativního šetření	36
4.3 Kvalitativní šetření a jeho výsledky	37
4.3.1 Shrnutí kvalitativního šetření	43
ZÁVĚR	45
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	48
Přílohy	51

ÚVOD

Téměř každý rodič chce pro své dítě to nejlepší, a proto jej od malička učí, co je v životě správné a co správné není, jak se má ve kterých situacích chovat, jak zdravě žít... V podstatě s nástupem do mateřské školy se na výchově dítěte začínají podílet i různé státní a nestátní instituce a významnou měrou přispívají k formování osobnosti dítěte. Nedílnou součástí rodinné i institucionální výchovy se stává prevence rizikového chování, tedy snaha naučit dítě, jak předejít či se vyhnout sociálně – patologickým jevům neboli rizikovému chování.

Mezi významné socializační činitele v životě dítěte patří především škola. Dítě zde tráví poměrně hodně času a škola jej tak nejenom vzdělává, ale zároveň působí jako výrazný výchovný činitel a proto musí plnit svoji úlohu i na poli prevence sociálně-patologických jevů. Díky každodennímu kontaktu s dítětem se škole se otevírá velký prostor především pro primární prevenci, tedy pro tu zaměřenou na všechny děti, resp. žáky.

Vedle školských zařízení existuje i spousta jiných institucí (subjektů), které se také věnují předcházení rizikovému chování. Aby prevence sociálně-patologických jevů byla jako celek účinná, je potřeba, aby se jednotlivé subjekty doplňovaly, aby své snahy směřovaly k podobnému cíli a tudíž aby spolupracovaly. Prevence sociálně-patologických jevů, resp. rizikového chování je stále se vyvíjícím systémem, který musí reagovat na socio-kulturní změny ve společnosti, ale i na vývoj subjektů, které se prevencí zabývají.

Jako téma své bakalářské práce jsem si vybrala problematiku spolupráce škol a kurátorů pro děti a mládež při řešení projevů rizikového chování u žáků a studentů. Již několik let pracuji jako kurátorka pro děti a mládež a mám tudíž osobní zkušenost se spoluprací s několika školami. Z praxe vím, že na některých školách fungují preventivní aktivity bezvadně, školy se snaží o řešení problémů a aktivně vyhledávají součinnost s jinými subjekty, na druhé straně existují školy, které výskyt jakéhokoliv projevu rizikového chování popírají a problémy žáků řeší buďto zcela samy a nebo

je neřeší vůbec. Protože mne zajímalo, jakým způsobem spolupracují školy s kurátory v jiných regionech, rozhodla jsem se na toto téma zaměřit svoji bakalářskou práci. Chtěla jsem ověřit, jestli nějaké zákonné předpisy či podzákonné normy tuto spolupráci upravují, zda existují nějaká oficiální doporučení pro vzájemnou spolupráci. Zároveň bylo mým cílem zjistit, jaké praktické zkušenosti s interdisciplinární spoluprací mají jak školy, tak kurátoři pro děti a mládež. Myslím si, že fungující součinnost obou subjektů přináší velký potenciál posílení systému preventivních aktivit a zároveň možnost zaměřit jednotlivé aktivity cíleně na konkrétní děti, resp. žáky či skupiny žáků.

Moje bakalářská práce je rozdělena na dvě části – teoretickou a praktickou. Na začátku teoretické části se zabývám problematikou užívané terminologie, další kapitola je věnována škole - výskytu rizikového chování ve školách a školské prevenci, a poslední teoretická kapitola pojednává o funkci kurátora pro děti a mládež a jeho preventivních aktivitách. V empirické části práce pak zjišťuji, jakým způsobem školy a kurátoři skutečně spolupracují, jaké mají praktické zkušenosti a zda vůbec považují vzájemnou spolupráci za přínosnou.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Terminologie

Hlavním tématem, kterému se tato bakalářská práce věnuje, je rizikové chování dětí a mládeže (z pohledu trestněprávních předpisů též nezletilých a mladistvých). Protože v posledních letech došlo k jistému terminologickému posunu v této oblasti, považuji za nezbytné na úvod vymežit v praxi aktuálně používanou terminologii.

Laická i odborná veřejnost donedávna používala všeobecně známý pojem *sociálně-patologické jevy*. Tento termín používají někteří autoři v podstatě dodnes, i když byl již nahrazen méně stigmatizujícím pojmem *rizikové chování*. V podstatě se však jedná o synonyma. Různí autoři pod pojmy sociálně-patologické jevy či rizikové chování zahrnují různé fenomény, resp. různé projevy chování. Nejde o zásadní rozdíly v těchto jevech, spíš záleží na tom, jaký odborník o rizikovém chování pojednává, zda psycholog, pedagog či sociální pracovník. Podle toho se tedy liší těžiště nazírání na množinu jevů spadajících do rizikového chování.

Podle Miovského lze pod pojmem *rizikové chování* rozumět takové chování, v jehož důsledku dochází k prokazatelnému nárůstu zdravotních, sociálních, výchovných a dalších rizik pro jedince nebo společnost. Miovský také vysvětluje, proč pojem rizikové chování nahrazuje dříve používaný termín sociálně-patologické jevy - termín sociálně-patologické jevy je podle autora stigmatizující, normativně laděný a klade příliš velký důraz na skupinovou/společenskou normu.¹ Miovský ve své koncepci rozlišuje v současné školní prevenci devět oblastí rizikového chování, a sice záškoláctví, šikanu a extrémní projevy agrese, rizikové sporty a rizikové chování v dopravě, rasismus, xenofobii, negativní působení sekt, sexuální rizikové chování, prevenci v adiktologii, spektrum poruch příjmu potravin a okruh poruch a problémů spojených se syndromem CAN.²

Sochůrek zase hovoří o *poruchách chování*, které dělí na neagresivní a agresivní. Mezi neagresivní poruchy řadí lhaní, záškoláctví, útoky z domova a toulky, krádeže

¹ MIOVSKÝ, M. et al. *Primární prevence rizikového chování ve školství*. str. 23.

² MIOVSKÝ, M. et al. *Primární prevence rizikového chování ve školství*. str. 24.

a zneužívání drog. Za agresivní poruchy chování pak považuje vandalismus, týrání a šikanu.³

Protože se zabýváme rizikovým chováním ve školství, podívejme se, s jakým pojmovým aparátem pracují další autoři právě v oblasti školství. Např. Kyriacou mluví o *negativních situacích*, se kterými se většina učitelů setkává a které musí v určitém bodě své pedagogické kariéry řešit. Mezi ně řadí např. šikanu, záškoláctví, kriminalitu.⁴ Čáp se věnuje *poruchám chování u žáků* a mezi ně řadí lhaní, podvody, krádeže, vandalismus, manipulaci, agresi, záškoláctví, porušování společenských a dohodnutých pravidel a drzé, provokativní chování a nekonečné diskutování.⁵ V literatuře se lze dále setkat s termíny *projevy poruch chování*, či přímo *poruchy chování*.

Vágnerová hovoří v souvislosti s rizikovým chováním vyskytujícím se ve školské oblasti o tzv. „*problémovém dítěti*“. Podle ní je problémový jedinec (žák) definován ze dvou hledisek. Jedním kritériem je obecná charakteristika projevů jeho chování, které porušují společensky přijatelné normy a bývají v rozporu s běžnými požadavky či očekáváními, ovšem vymezení problémového jedince je ovlivněno i subjektivně, tedy individuální tolerancí rodiče či pedagoga. Označení jedince jako problémového není tedy dáno jenom projevy chování, ale závisí i na jejich interpretaci okolím.⁶

Pokud jde o příčiny vzniku problémového chování, závad a poruch chování u dětí, ty se podle Kohoutka často kombinují. Mohou být *biologické* (dědičné, vývojové, typologické zvláštnosti), *somatologické* (např. poškození mozku, tělesné choroby), *psychologické* (např. patologické změny osobnosti) a *sociologické* (např. vnitřní konflikty, nepříznivé sociální prostředí).⁷

³ SOCHŮREK, J. *Vybrané kapitoly ze sociální patologie*. str. 20 - 23.

⁴ KYRIACOU, Ch. *Řešení výchovných problémů ve škole*. str. 10.

⁵ ČÁP, D. *Problémové chování*. In: *Problémové situace v kolektivu. Materiály pro výchovné poradce a metodiky prevence na ZŠ a SŠ*. str. 2 – 23.

⁶ VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie problémových dětí a mládeže. Učební text pro vychovatele obor speciální pedagogika*. str. 13 -15.

⁷ KOHOUTEK, R. *Výchovné poradenství*. str. 25.

Podstatou teorie vzniku problémového chování je předpoklad, že rizikové chování je výsledkem interakce osobnosti jedince s prostředím, ve kterém žije.⁸ Obdobně hovoří i Sochůrek, který uvádí, že na vzniku poruch chování se podílí *vnitřní osobnostní faktory* včetně biologických, *vliv rodiny* zejména v dětství (např. citová deprivace) a *u dospívajících či dospělých navíc nezvládnutá puberta*.⁹

To, že různí autoři rozumí pod pojmem rizikové chování různou skupinu jevů, bude ještě demonstrováno v následujících kapitolách, kde bude podrobně vysvětlena koncepce primární prevence v resortu školství a koncepce primární prevence z pohledu resortu sociálních věcí.

⁸ ŠIRŮČKOVÁ, M. Rizikové chování a jeho psychosociální souvislosti. In: *Primární prevence rizikového chování ve školství*. str. 34.

⁹ SOCHŮREK, J. *Vybrané kapitoly ze sociální patologie*. str. 19.

2 Škola

2.1 Funkce školy

Většina lidí si ani neuvědomuje, že škola nemá pouze *vzdělávací funkci*, ale plní mnoho jiných, společnosti prospěšných a žádoucích úkolů. Matoušek s Matouškovou uvádějí, že v novověkém pojetí není škola institucí, kde by se děti pouze učily předmětům. Požadavků na školu neustále přibývá a do popředí se především dostává požadavek na *funkci socializační*. Podle autorů slábne vliv některých rodin na děti, významným socializačním činitelem se stávají média, zároveň rostou obavy z nezřízeného socializačního působení vrstevnických skupin. Tím, jak slábne vliv tradiční socializační instituce, tedy rodiny, předpokládá se, že by ji škola mohla nahradit v posilování postojů a dovedností, které jsou důležité pro zdravý vývoj jedince. Škola začíná být viděna jako jedno z mála prostředí, které je schopné garantovat optimální působení na dítě. Autoři však zároveň upozorňují, že od socializačního působení školy se dnes očekává víc, než je reálné.¹⁰

Havlík a Kořa prezentují podrobnější dělení funkcí školy. Vedle základních funkcí - *výchovné, vzdělávací, kvalifikační, integrační a selektivní*, hovoří i o dvou speciálních funkcích: *ochranné a resocializační či nápravné*. Ochrannou funkci lze chápat jako ochranu před sociálně-patologickými jevy. Resocializační (nápravná) funkce pak vzápětí navazuje, pokud funkce ochranná nespĺnila svůj účel. Obě tyto speciální funkce se svým způsobem prolínají. Autoři také specifikují funkci socializační, když uvádějí, že škola sice reflektuje sociální podmínky, ale stanovuje také hranice individuálním variacím chování. Socializace vedoucí k vytvoření vnitřní disciplíny a odpovědnosti má reálný význam pro získání sociální identity a tvoří předpoklady pro začlenění do společnosti.¹¹

2.2 Výskyt rizikového chování ve školách

Jak již bylo v předchozí kapitole zmíněno, na významu začíná nabývat status školy jako socializačního činitele a to především z důvodu stále většího výskytu rizikového

¹⁰ MATOUŠEK, J., MATOUŠKOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. str. 65, 268.

¹¹ HAVLÍK, R., KOŘA, J. *Sociologie výchovy a školy*, str. 97 – 103.

chování u žáků. Zároveň s tím, jak roste počet „problémových“ žáků, rozšiřuje se i škála chování, které je považováno za rizikové.

Školy mají dvě možnosti, jak přistupovat k problematice výskytu rizikového chování mezi žáky a studenty. Můžou věnovat pozornost podpoře a rozvoji zdravých vztahů ve škole v rámci výuky i mimo ni, to znamená, že budují takové klima školy, které působí preventivně proti výskytům problémového chování. Pokud už se studenti či učitelé s různými projevy rizikového chování setkají, pomáhá škola hledat řešení situace a vytváří ochranné prostředí, ve kterém je možné čelit obtížím. Druhou možností je zaměření se na rizikové chování – pokud se nějaké vyskytne, tak jej škola potlačí. Tento druhý přístup působí ovšem značně represivně.¹²

Podle Kyriacou spočívají preventivní opatření na straně školy v podstatě v omezení pravděpodobnosti výskytu dané problémové situace nebo v předání takových dovedností a vědomostí, které žákům pomohou akutní obtíže překonat.¹³

Většina autorů se shoduje, že rizikové chování bývá ve školách stále častějším jevem. Hrabal v souvislosti s šířícím se výskytem rizikového chování upozorňuje na nutnost školského poradenství, které bude v budoucnu stále nabývat na významnosti. A to alespoň ve smyslu odborné konzultace. Konzultaci chápe Hrabal jako interpersonální proces mezi konzultantem a žadatelem o konzultaci, přičemž se tato interakce uskutečňuje ve prospěch třetí strany, tedy žáka, případně skupiny žáků. Jako druhy konzultace v našem školním a výchovném poradenství uvádí např. konzultaci poradenského psychologa s výchovným poradcem, konzultaci psychologa s učitelem či konzultaci výchovného poradce s učitelem.¹⁴ Tato forma poradenství však klade na zúčastněné poměrně značné časové nároky a nároky na profesionalitu a erudici, a to jak konzultantů, tak žadatelů o konzultaci. Na druhou stranu by takové konzultace splňovaly požadavek multidisciplinárního přístupu k řešení výskytu rizikového chování.

¹² KREJČOVÁ, L. *Psychologické aspekty vzdělávání dospívajících*. str. 153.

¹³ KYRIACOU, Ch. *Řešení výchovných problémů ve škole*. str. 10.

¹⁴ HRABAL, V. Konzultace v pedagogicko-psychologickém poradenství. In: *Intervence. Pedagogicko-psychologické poradenství III*. str. 16 – 23.

Jiný pohled na funkci poradenství v rámci řešení rizikového chování ve školách nabízí Krejčová. Podle ní by měla významnou formu podpory představovat spolupráce s poradenskými pracovníky v rámci školy, případně z externích spolupracujících organizací. V jakýchsi pracovních skupinách by měli fungovat výchovní poradci, metodici rizikového chování, ale i školní psychologové a školní speciální pedagogové. Výhodou těchto týmů je jejich heterogenita z hlediska profesního zaměření. Problémem ovšem je, že škol s funkčním poradenským pracovištěm je u nás málo a plně funkční spolupráci celého týmu je obtížné realizovat.¹⁵

Zmíněné dva pohledy prezentovaly horizontální úroveň poradenství mezi pedagogy a jinými odborníky. Je však třeba také vyzdvihnout nezbytnost vertikálního poradenství, tedy směrem od učitele k žákovi. Kohoutek charakterizuje současné školní poradenství jako interpersonální komunikaci, proces a vztah, v němž se poradce pokouší prokázat službu, pomoc či být odborně užitečný tomu, komu radí (jednotlivcům či skupinám). Cílem porady může být i prevence a smyslem porady je, aby ti, kterým je razeno, správně pochopili své problémy, adaptovali se na ně a vyrovnali se s nimi.¹⁶

Proč však mluvíme o poradenství ve školách? Učitel má často jako jeden z prvních možnost rozpoznat zvláštnosti a poruchy chování svých žáků. Tyto zvláštnosti mohou signalizovat ohrožení normálního zdravého psychického vývoje žáka a mohou mít důsledky pro jeho následné sociální začleňování. Tím, že učitel na problémy upozorní specializované odborníky a ve spolupráci s nimi účinně pomáhá při jejich řešení, provádí vlastně depistáž i prevenci narůstání dalších těžkostí. Od pedagoga pak děti se závadami v chování a prožívání vyžadují často individuální přístup. Podle Kohoutka v posledních letech dochází k nárůstu problémových dětí.¹⁷

Přestože jsme mluvili o školním poradenství, je třeba si uvědomit, že velká většina učitelů nemá odborné poradenské vzdělání ani poradenskou praxi. Učitel by si měl

¹⁵ KREJČOVÁ, L. *Psychologické aspekty vzdělávání dospívajících*. str. 65 – 66.

¹⁶ KOHOUTEK, R. *Výchovné poradenství*, str. 5.

¹⁷ KOHOUTEK, R. *Výchovné poradenství*, str. 22 – 23.

uvědomovat své meze a dát pozor, aby ve vztahu k řešení výskytu rizikového chování nezašel za hranice své odpovědnosti. Pedagog by měl umět identifikovat problém, měl by být schopen poskytnout radu a pomoc, ale také by měl odhadnout, kdy je jeho intervence nad jeho síly. Práce s žákem v problémové situaci může mít silný dopad i na pedagoga, proto se musí správně rozhodnout, zda a jak chce být v daných chvílích angažován.¹⁸

Školní poradenství bylo již zmíněno a sice jak na úrovni poradenství ze strany učitele, tak jako poradenství ve formě konzultací mezi specialisty navzájem. Skutečností však je, že ve školství stále převládá represivní přístup k řešení, resp. potlačení projevů rizikového chování. V současnosti v praxi převažuje trend, kdy se řeší jednotlivé prohřešky (projevy), ale neřeší se komplexně celý syndrom. Škola tak nejčastěji používá výchovných opatření, která by měla vést ke změnám v chování žáků, i když jejich účinnost bývá sporná.

Pokud už je tedy třeba užívat výchovných opatření, pak mají mít srozumitelnou hierarchii závažnosti, naléhavosti a nepříjemnosti pro žáka. Obecnou zásadou je, že se má vždy použít takový zásah, resp. takové opatření, které s nejmenší intenzitou docílí požadovaného účinku. Mertin uvádí následující opatření, která může učitel použít, pokud dojde k nevhodnému chování u žáka: ignorace, použití neverbálních signálů, vyvolání žáka, verbální pokárání; jako silnější opatření pak jmenuje např. odebrání výhod, přesazení žáka, nechání žáka po škole (po domluvě s rodiči), kontaktování rodičů či poslání žáka k řediteli. Zároveň však autor připouští, že na závažné přestupky nemají dnešní učitelé adekvátně silné nástroje.¹⁹

2.3 Prevence rizikového chování na školách

Tím, kdo řídí resort školství, je Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (dále jen MŠMT), proto také koordinuje celý přístup k řešení problematiky rizikového chování.

¹⁸ KYRIACOU, Ch. *Řešení výchovných problémů ve škole*. str. 10 – 11.

¹⁹ MERTIN, V. Management třídy. In: *Jak správně pracovat s třídou. Materiály pro výchovné poradce a metodiky prevence na ZŠ a SŠ*. str. 10 – 14.

Ve školní prevenci *na horizontální úrovni* MŠMT aktivně spolupracuje s věcně příslušnými rezorty (ministerstvo zdravotnictví, ministerstvo vnitra, ministerstvo práce a sociálních věcí, ministerstvo obrany) a s nadrezortními orgány (Rada vlády pro koordinaci protidrogové politiky při Úřadu vlády a Republikový výbor prevence kriminality při Ministerstvu vnitra).

Na vertikální úrovni MŠMT metodicky vede a koordinuje síť školských koordinátorů, tvořenou krajskými školskými koordinátory prevence (to jsou pracovníci odborů školství, mládeže a tělovýchovy krajských úřadů), metodiky prevence (to znamená pracovníci pedagogicko-psychologických poraden) a školními metodiky prevence (vybraní pedagogové ve školách a školských zařízeních).²⁰

Primární prevence rizikového chování u žáků se podle *Metodického doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních* zaměřuje prioritně na předcházení rozvoje rizik, které směřují zejména k následujícím rizikovým projevům v chování žáků: agrese, šikana, kyberšikana a další rizikové formy komunikace prostřednictvím multimedii, násilí, vandalismus, intolerance, antisemitismus, extremismus, rasismus a xenofobie, homofobie; záškoláctví; závislostní chování, užívání všech návykových látek, netolismus, gambling; rizikové sporty a rizikové chování v dopravě, prevence úrazů; spektrum poruch příjmu potravy; negativní působení sekt; sexuální rizikové chování.²¹

Obdobně se prevenci rizikového chování věnuje i dokument *Strategie prevence rizikového chování dětí a mládeže Jihočeské kraje na období 2012 – 2014*, který řadí navíc mezi rizikové chování, kterému je třeba u žáků účinně předcházet: divácké násilí, kriminalitu, delikvenci, vandalismus, onemocnění HIV/AIDS a dalšími nemocemi šířícími se krevní cestou, poruchy příjmu potravy (mentální bulimie, mentální anorexie), ohrožení mravnostní a mravní výchovy mládeže, komerční sexuální zneužívání dětí (psychické týrání, zanedbávání, systémové týrání atd.),

²⁰ PILAŘ, J., BUDINSKÁ, M. Koordinační rámec školské prevence a role MŠMT. In: *Primární prevence rizikového chování ve školství*, str. 64.

²¹ *Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních*, str. 1.

syndrom týraných a zneužívaných dětí, kyberšikanu a s ní spojené další jevy například stalking, sexting, hoax, grooming apod.²²

Těmito výčty se opět vracíme k první kapitole, kde bylo řečeno, že neexistuje jednotný výklad, které jevy lze pod pojem rizikové chování zařadit.

2.3.1 Systém prevence, resp. primární prevence rizikového chování v oblasti školství

O vertikální úrovni systému prevence rizikového chování v oblasti školství bylo již hovořeno. V této kapitole bude vertikální úroveň prevence zmíněna podrobněji tak, jak ji upravuje *Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních*. Na vertikální úrovni jsou tedy v oblasti prevence zainteresovány tyto instituce a subjekty:

1. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, které např.:

- zpracovává tzv. akční plán, což je v podstatě koncepční materiál resortu na určité období,
- v oblasti prevence sociálně-patologických jevů metodicky podporuje a koordinuje problematiku primární prevence,
- rozvíjí spolupráci v oblasti primární prevence na horizontální (meziresortní úrovni),
- metodicky podporuje krajské školské koordinátory prevence a pomáhá rozvíjet spolupráci v krajích.

2. Krajské úřady (dále jen KÚ):

- koordinují činnosti jednotlivých institucí systému prevence v resortu školství na krajské úrovni,
- mají za úkol vytvářet podmínky pro realizaci Minimálních preventivních programů ve školách ve svém regionu a zároveň kontrolují jejich plnění,

²² *Strategie prevence rizikového chování dětí a mládeže Jihočeské kraje na období 2012 – 2014.*
Dostupné na [www: <http://www.kraj-jihocesky.cz/index.php?par\[id_v\]=1363&par\[lang\]=CS>](http://www.kraj-jihocesky.cz/index.php?par[id_v]=1363&par[lang]=CS).

- zabezpečují systém vzdělávání pedagogických pracovníků se zaměřením na zvyšování jejich odborné způsobilosti pro činnost v oblasti prevence.

3. Krajský školský koordinátor prevence:

- spolupracuje s krajským protidrogovým koordinátorem, koordinátorem romské problematiky, krajským manažerem prevence kriminality, s pracovníky orgánu sociálně-právní ochrany dětí apod., společně pak aktivně vytvářejí a zdokonalují krajskou koncepci prevence, případně krajské strategie na příslušné období,
- monitoruje situaci ve školách z hlediska podmínek pro realizaci Minimálních preventivních programů a následných aktivit v oblasti prevence,
- kontroluje naplňování Minimálních preventivních programů a připravuje jejich vyhodnocení, získané informace využívá pro inovace v celokrajské koncepci.

4. Metodik prevence v pedagogicko-psychologické poradně (dále PPP):

- zajišťuje koordinaci školních metodiků prevence a metodickou podporu, organizuje pravidelné pracovní porady a poskytuje individuální odborné konzultace,
- na žádost školy pomáhá ve spolupráci se školním metodikem prevence a ostatními pedagogickými pracovníky řešit problémy související s výskytem konkrétního rizikového chování ve škole,
- má za úkol udržovat pravidelný kontakt se všemi institucemi, organizacemi a subjekty, které se v kraji v prevenci angažují.

5. Ředitel školy a školského zařízení:

Ředitel školy je přímo zodpovědný za prevenci a za řešení zjištěných projevů rizikových forem chování, měl by ve škole vytvářet podmínky pro předcházení rozvoje rizikového chování. Ředitel by tedy měl:

- zabezpečit poskytování poradenských služeb ve škole zaměřených na primární prevenci rizikového chování,
- zapracovat do školního řádu a vnitřního řádu postup při řešení aktuálních problémů souvisejících s výskytem rizikového chování.

6. Školní metodik prevence:

- metodicky vede činnosti všech pedagogů školy v oblasti prevence sociálně-patologických jevů, svou metodickou činnost zaměřuje na vyhledávání problémových projevů chování, preventivní práci s třídami apod.,
- koordinuje vzdělávání pedagogických pracovníků školy v oblasti prevence sociálně patologických jevů.²³

7. Třídní učitel (ve vztahu k primární prevenci):

- spolupracuje se školním metodikem prevence při zachycení prvních signálů výskytu problému ve své třídě, podílí se na pedagogické diagnostice vztahů ve třídě,
- motivuje žáky k vytvoření vnitřních pravidel třídy, měl by klást důraz na vytváření otevřené bezpečné atmosféry a pozitivního sociálního klimatu ve třídě, podporuje rozvoj pozitivních sociálních interakcí mezi žáky,
- zprostředkovává komunikaci s ostatními členy pedagogického sboru a je garantem spolupráce školy s rodiči žáků,
- získává a udržuje si přehled o osobnostních zvláštностech žáků své třídy a o jejich rodinném zázemí.²⁴

2.3.2 Školské dokumenty týkající se prevence rizikového chování

Systém prevence rizikového chování je v oblasti školství velmi detailně a podrobně rozpracován. Prevencí se zabývá hned několik strategických dokumentů. Mezi ty, které se pohybují nejbližší praxi a přímo ji ovlivňují, patří následující dva:

Školní preventivní strategie je dlouhodobým preventivním programem pro školy a školská zařízení, je součástí jejich školního vzdělávacího programu. Strategie definuje dlouhodobé a krátkodobé cíle a je naplánována tak, aby mohla být řádně uskutečňována, má se přizpůsobovat kulturním, sociálním či politickým okolnostem i struktuře školy, respektovat rozdíly ve školním prostředí. Oddaluje, brání nebo

²³ Standardní činnosti školního metodika prevence jsou vymezeny přílohou č. 3/II vyhlášky č.72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů.

²⁴ *Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních.* str. 3.

snižuje výskyt rizikových forem chování, zvyšuje schopnost žáků a studentů činit informovaná a zodpovědná rozhodnutí. Má dlouhotrvající výsledky, pojmenovává problémy z oblasti rizikových forem chování. Poskytuje podněty ke zpracování Minimálního preventivního programu.²⁵

Minimální preventivní program (dále jen MPP) je dokument školy zaměřený především na výchovu a vzdělávání žáků ke zdravému životnímu stylu, na jejich osobnostní a emočně sociální rozvoj a komunikační dovednosti. Minimální preventivní program by měl podporovat vlastní aktivity žáků, pestrost forem preventivní práce s žáky, zapojení celého pedagogického sboru školy a spolupráci s rodiči žáků. MPP zpracovává školní metodik prevence na jeden školní rok. MPP je průběžně vyhodnocován a na závěr školního roku je hodnocena kvalita a efektivita zvolených strategií primární prevence, hodnocení je pak součástí výroční zprávy o činnosti školy.

Přestože koncepční materiály jasně definují a stanovují úkoly týkající se prevence rizikového chování, praxe bývá mnohdy složitější. Ozorovská s Budinskou ukazují na oblasti primární prevence zaměřené na předcházení závislostem, že stále chybí koncepce systému primární prevence realizované přímo ve školách a školských zařízeních. Podle autorek je v současné době jen málo vzdělaných a kvalifikovaných pracovníků v této oblasti, schází ucelená zpětná vazba výsledků jejich práce a práce všech pracovníků v oblasti primární prevence. Autorky apelují na nutnost sladění rozdílů mezi jednotlivými stupni škol a na vytvoření uceleného systému primární prevence včetně nastavení procesu koordinace jednotlivých složek systému na národní, regionální i místní úrovni.²⁶ Na tuto myšlenku navazuje i následující text.

2.4 Interdisciplinární spolupráce při řešení rizikového chování

V předcházející kapitole jsme poměrně podrobně vymezili působení škol na poli prevence rizikového chování. Škola však není jediným socializačním činitelem, který významně působí na chování svých žáků a také není jediným odborníkem

²⁵ *Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních.* str. 3.

²⁶ OZOROVSKÁ, M, BUDINSKÁ, M. Tvorba, zefektivnění a koordinace systému primární prevence. In: *Vzdělávání a profesionalita v primární prevenci.* str. 26.

na prevenci rizikového chování. Naopak, její působení je mnohdy omezeno jak časovou kapacitou, tak personálním potenciálem, pravomoci školy ve vztahu ke svým žákům a směrem k rodinám slábnou. Proto je třeba zmínit nezbytnost interdisciplinárního přístupu při řešení problémového chování dětí.

Pokud jde o interdisciplinární spolupráci při řešení rizikového chování, je situace poměrně složitá. Většina oficiálních dokumentů sice o interdisciplinární spolupráci mluví, počítá s ní, považuje ji za samozřejmou a dokonce k ní nabádá, ale praxe je od teorie poměrně vzdálená. Mnoho autorů upozorňuje, že v našich podmínkách existuje historicky daný trend, kdy se jednotlivé obory vymezují jen vůči sobě, k navázání spolupráce s jinými obory téměř nedochází. Jedlička uvádí, že pro české prostředí je typické oddělování disciplín a nedostatek mezioborové spolupráce.²⁷ Na příkladu preventivních projektů zaměřených na řešení dětské kriminality ukazuje i Zoubková na problém, kdy většina projektů je realizována izolovaně. Tím dochází k celkové nekoncepčnosti, která se projevuje nefunkčností, nekomplexností a nesystémovostí péče o mládež ohroženou kriminálním chováním.²⁸

Stejně se vyjadřuje i Miovský, který ve vztahu k prevenci rizikového chování hovoří o tom, že současný stav koordinace hlavně primární prevence není, a to především na krajské ale ani na regionální úrovni, dostačující a neplní svou funkci. Poukazuje na to, že v rámci systému existují jen na krajské úrovni hned tři koordinační pracovníci - krajský protidrogový koordinátor, krajský školský koordinátor prevence a krajský manažer prevence kriminality. Je pak velmi obtížné dosáhnout sjednocení přístupu, protože každý z koordinátorů spadá pod různé metodické linie řízení. Dochází k nízké propojenosti aktivit na rezortní úrovni.²⁹ Zmíněné teze podporují i Ozorovská s Budinskou, které uvádějí, že v současné době chybí ucelený systém koordinace na horizontální i vertikální úrovni a koncepce systému primární prevence.³⁰

²⁷ JEDLIČKA, R. *Psychologická první pomoc v práci výchovného poradce*. str. 27 - 28.

²⁸ ZOUBKOVÁ, I. *Kontrola kriminality mládeže*. str. 137.

²⁹ MIOVSKÝ, M. et al. *Primární prevence rizikového chování ve školství*. str. 70.

³⁰ OZOROVSKÁ, M, BUDINSKÁ, M. *Tvorba, zefektivnění a koordinace systému primární prevence*. In: *Vzdělávání a profesionalita v primární prevenci*. str. 26.

Rizikové chování je společenský jev, který přesahuje několik vědních oborů a disciplín a proto je třeba při jeho řešení hledat funkční řešení napříč nejenom vědními obory, ale i institucemi zainteresovanými do řešení těchto jevů.

3 Kurátor pro děti a mládež

Na rozdíl od detailně koncepčně i metodicky vypracovaného systému prevence ve školství je tato problematika v sociální oblasti poměrně roztržštěná a nesystematicky zpracovaná. Jedním ze sociálních pracovníků, do jejichž kompetence spadá řešení problematiky rizikového chování, je kurátor pro děti a mládež.

V úvodu kapitoly zaměřené na působení kurátora pro děti a mládež a věnované náplni jeho práce, bych ráda upozornila na jednu terminologickou nepřesnost. Někteří autoři uvádějí jako oficiální název zmíněné funkce pojem „kurátor pro mládež“ (např. Matoušek a Matoušková³¹), jiní zase „kurátor pro děti a mládež“, stejně jako je uvedeno v informaci MPSV, která stanovuje náplň funkce kurátora.³² Až v roce 2013 se status kurátora pro děti a mládež oficiálně objevil v novele zákona o sociálně–právní ochraně dětí, kde byla tato funkce poprvé oficiálně pojmenována a zároveň byla rámcově vymezena náplň práce kurátorů, resp. okruh klientů, na které se působení kurátorů pro děti a mládež vztahuje.

Kdo je tedy kurátorem pro děti mládež? Matoušek s Matouškovou vysvětlují, že kurátoři pro děti a mládež jsou pracovníky městských úřadů obcí s rozšířenou působností, kteří uskutečňují správní činnost státu ve sféře sociální péče. Podle autorů do jejich náplně patří pečovat, mimo jiné, o děti a mladistvé, kteří mají opakované vážné poruchy chování (např. útoky z domova, zneužívání návykových látek, závislost na hracích automatech, absence ve škole).³³ Kurátoři pro děti a mládež jsou skutečně ve většině případů zaměstnanci odborů sociálně–právní ochrany dětí obecních úřadů obcí s rozšířenou působností, případně magistrátů statutárních měst. Jsou to úředníci, kteří vykonávají tzv. státní správu v přenesené působnosti. Při výkonu své funkce se řídí danými právními předpisy, především zákonem č. 359/1999 Sb. o sociálně–právní ochraně dětí (sociálně–právní ochrana dětí - dále jen SPOD), který upravuje specifické postavení dětí v našem právním

³¹ MATOUŠEK, O., MATOUŠKOVÁ, A. *Mládež a delikvence*, str. 150.

³² *Náplň práce kurátora*.

Dostupné na [www: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7290/Funkce_kuratora.pdf>](http://www.mpsv.cz/files/clanky/7290/Funkce_kuratora.pdf).

³³ MATOUŠEK, O., MATOUŠKOVÁ, A. *Mládež a delikvence*, str. 150.

systému, dává jim určitá práva ale i povinnosti a zároveň vymezuje působení státních orgánů směrem k dětem a jejich rodinám.

Pojem *kuratela pro děti a mládež* u nás není nově zavedeným termínem. Přesto nebyl donedávna termín kurátor pro děti a mládež nikde v legislativních předpisech ani v literatuře podrobněji specifikován či vymezen. Přestože řada úřadů disponuje specialisty či celými odděleními pro práci s dětmi vyžadujícími zvýšenou pozornost, až novelizovaný zákon o sociálně-právní ochraně dětí, který nabyl účinnosti v roce 2013, blíže specifikoval institut sociální kurately, které se tím dostalo legislativního vymezení. To dosud chybělo. Dalo by se říci, že záleželo na zavedené praxi konkrétního úřadu, co a v jakém rozsahu kurátor pro děti a mládež dělal. Sociální kuratela představuje specifickou činnost spočívající v systematické práci s dětmi, které jsou ve větší míře ohroženy sociálně-patologickými jevy (děti s vážnými výchovnými problémy, děti páchající přestupky či trestnou činnost apod.).³⁴ Sociální kuratela vykonávaná kurátorem pro děti a mládež spočívá v provádění opatření směřujících k odstranění, zmírnění nebo zamezení prohlubování anebo opakování poruch psychického, fyzického a sociálního vývoje dítěte.³⁵

Již byl zmíněn zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, který se velmi obsáhle věnuje ochraně práv nezletilých, ale i zletilých nezaopatřených dětí. Tento právní předpis se ve vztahu k rizikovému chování zaměřuje v šestém paragrafu zejména na děti, které vedou zahálčivý nebo nemravný život, který spočívá zejména v tom, že zanedbávají školní docházku, nepracují, i když nemají dostatečný zdroj obživy, požívají alkohol nebo návykové látky, jsou ohroženy závislostí, žijí se prostitutí, spáchaly trestný čin, opakovaně nebo soustavně páchají přestupky nebo jinak ohrožují občanské soužití, a na děti, které se opakovaně dopouštějí útěků od rodičů nebo jiných fyzických nebo právnických osob odpovědných za jejich výchovu.³⁶

§ 10 zákona o sociálně-právní ochraně dětí se zabývá poradenskou a preventivní činností orgánů sociálně-právní ochrany dětí, mezi něž se pochopitelně řadí i kurátor

³⁴ MACELA, M. Podrobný výklad některých ustanovení novely zákona o sociálně-právní ochraně dětí od 1.1.2013 (2.). In: *Právo a rodina*. str. 3 – 4.

³⁵ § 31 zákona č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění.

³⁶ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění.

pro děti a mládež. Ve vztahu k rizikovému chování může kurátor např. působit na rodiče, aby plnili povinnosti vyplývající z rodičovské odpovědnosti, může projednat s rodiči odstranění nedostatků ve výchově dítěte, projednat s dítětem nedostatky v jeho chování. Dále je podle výše uvedeného zákona kurátor povinen např. sledovat nepříznivé vlivy působící na děti a zjišťovat příčiny jejich vzniku, či činit opatření k omezování působení nepříznivých vlivů na děti.³⁷

Již bylo řečeno, že do nedávné doby nebyla činnost kurátora pro děti a mládež nikterak blíže vymezena. Stejně tak nebylo specifikováno, jaké metody mají být k dosažení žádoucích změn v chování dětí či rodičů používány. Novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí z roku 2013 začala se standardizací sociální práce v oblasti péče o děti. Pokud jde o samotné metody sociální práce, pak zákon přímo stanoví tři, které mají být při realizaci SPOD aplikovány. Jedná se o vyhodnocování situace dítěte a rodiny, individuální plán ochrany dítěte a případové konference. Ve vztahu k tématu své práce považuji za nezbytné podrobněji zmínit dvě z těchto metod. Orgán SPOD zpracovává individuální plány ochrany dítěte, které by se měly stát základem systematické multidisciplinární práce s rodinou a dítětem, a které by pochopitelně měly zahrnovat i spolupráci se školou či školským zařízením. Další metodou, která je součástí systematické práce s rodinou, jsou případové konference. Jejich svolavatelem je orgán sociálně-právní ochrany dětí, který si zpravidla přizve rodiče a další osoby, např. zástupce škol, poskytovatele zdravotnických služeb či orgány policie.³⁸

Pokud se v praxi poradenská činnost má účinkem, má kurátor možnost uložit výchovná opatření, která použije ve vztahu k dítěti, rodičům či celé širší rodině. Mezi tato výchovná opatření patří:

- napomenutí dítěte či rodiče,
- stanovení dohledu nad dítětem,
- uložení omezení bránícího působení škodlivých vlivů na výchovu dítěte (např. zákaz návštěv určitých míst či zákaz činností),
- uložení povinnosti využít odbornou poradenskou pomoc.

³⁷ §10 zákona č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění.

³⁸ MACELA, M. Podrobný výklad některých ustanovení novely zákona o sociálně-právní ochraně dětí od 1. 1. 2013 (1.). In: *Právo a rodina*. str. 1 – 3.

Může se stát, že ani výše zmíněná výchovná opatření nevedou k nápravě, případně je dítě či rodiče odmítají, pak má kurátor pro děti a mládež možnost podat podnět či návrh k soudu, aby tato výchovná opatření uložil svým rozhodnutím právě soud.³⁹ Jsou-li výchovná opatření uložena rozsudkem, jsou také soudně vymahatelná. V praxi se vychází z předpokladu, že projednání celého případu soudem má jak výchovný tak společenský efekt. Soudní jednání je důraznější a samotná účast u soudu bývá chápána jako represivní krok. Pokud však ani tato opatření nevedou k nápravě, může být dítě dočasně odejmuto z péče rodičů a umístěno na nejdéle tříměsíční pobyt ve středisku výchovné péče.⁴⁰ Tato sankce by měla být použita jen v nejkrajnějších případech, kdy žádné mírnější řešení nepomohlo.

Abychom si trochu přiblížili, co kurátor konkrétně vykonává v praxi, uvedu zde několik příkladů. Kurátor pro děti a mládež:

- provádí sociální šetření a kontrolní činnost,
- zúčastňuje se např. výslechů či hlavního soudního líčení v trestních věcech mladistvých,
- na základě písemných požadavků orgánů činných v trestním řízení podává kvalifikované zprávy o dětech, které se dopustily provinění či činu jinak trestného (k tomu je využíváno individuálních pohovorů, šetření poměrů v rodině, informací obecních úřadů, státních orgánů, škol, školských a zdravotnických zařízení, zaměstnavatele apod.),
- poskytuje sociálně-právní, výchovné, případně psychologické porady dětem i rodičům při řešení jejich rodinných, osobních a sociálních problémů a akutních krizových situací,
- zprostředkovává pomoc odborných poradenských a zdravotnických pracovišť,
- spolupracuje např. s ústavy pro výkon vazby i výkon trestu odnětí svobody, se školami, zdravotnickými zařízeními, úřady práce, probační a mediační službou atd.⁴¹

³⁹ §13 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění.

⁴⁰ §13a zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění.

⁴¹ Náplň práce kurátora.

Dostupné na www: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7290/Funkce_kuratora.pdf>.

Shrneme-li předchozí dvě kapitoly zabývající se řešením rizikového chování jak v oblasti školství, tak v oblasti sociálně-právní ochrany dětí, pak lze konstatovat, že školy mají velkou šanci působit preventivně. A to především jako významný článek *primární prevence*. Díky tomu, že učitelé jsou v denním styku se svými žáky, existuje ve školním prostředí jedinečná možnost pro depistáž⁴² rizikového chování a hledání možností jeho dalšího řešení. Dobrý pedagog by měl být schopen rozeznat, kdy došlo v chování žáka či skupiny žáků k výrazné dlouhodoběji trvající změně a měl by se snažit rozklíčovat, co změnu způsobilo. Je však pravdou, že učitel, potažmo škola, má poměrně omezené možnosti, jak s rozpoznaným problémovým chováním pracovat a to především v prostředí mimo školu.

Kurátor pro děti a mládež představuje spíše článek *sekundární a terciární prevence*. Jeho úkol nastává v případech, kdy se rizikové chování již projeví či stále přetrvává. Kurátor má možnost pracovat s rodinou v jejím přirozeném prostředí, dochází do rodin v místě bydliště, může si ke spolupráci přizvat celou škálu odborníků a specialistů. Oproti škole má kurátor mnohem větší pravomoci a především větší možnost pracovat jak s dítětem, tak s celou rodinou. Pokud selže poradenská činnost, využívá kurátor možnosti uložení různých výchovných opatření, včetně poměrně výrazných represivních opatření. Neplní-li ani výchovné opatření uložené kurátorem svou funkci, může kurátor celou záležitost nechat projednat příslušným soudem.

Již bylo zmíněno, že pokud jde o školskou legislativu, je problematika rizikového chování u žáků a studentů legislativně celkem podrobně rozpracována a to hlavně na vertikální úrovni. Ovšem tím, že veškerá opatření jsou hlavně primárně preventivního rázu, nejsou školské předpisy příliš adresné. Naproti tomu legislativa upravující činnost kurátora pro děti a mládež a jeho možnosti působení proti rizikovému chování je poměrně „chudá“, nicméně dává velký prostor pro využití celé škály praktických opatření. Práce kurátora se tím stává adresnou, zaměřenou na řešení konkrétních kazuistik. V podstatě se dá velmi zjednodušeně říci, že tam kde se svými pravomocemi končí škola, tam začíná působit kurátor pro děti a mládež.

⁴² Depistáž – cílené vyhledávání určitých jevů, v našem případě rizikového chování.

Je neoddiskutovatelným faktem, že bez vzájemné spolupráce není působení proti rizikovému chování možné. Po celou dobu kurátorovy intervence funguje škola jako jeden z prvních a nejvýznamnějších spolupracovníků, především pokud jde o reflexi a zpětnou vazbu kurátorova působení na dítě a rodinu.

PRAKTICKÁ ČÁST

4 Výzkumné šetření

Praktická část úzce navazuje na část teoretickou. Jestliže byly v předchozích kapitolách vyjmenovány legislativní normy a východiska pro spolupráci škol a kurátorů pro děti a mládež, pak praktická část zanalyzuje pohledy zástupců obou typů institucí na vzájemnou komunikaci, na efektivitu kooperace při řešení jednotlivých případů apod. Tato část práce si klade za úkol zmapovat a zhodnotit praktické zkušenosti jak školských metodiků prevence, tak kurátorů pro děti a mládež. Ve výsledku pak vyzdvihuje kladné zkušenosti, zároveň chce však upozornit na případné nedostatky v komunikaci a spolupráci.

4.1 Východiska a metody výzkumu

4.1.1 Cíl výzkumu

Cíl výzkumu byl stanoven s ohledem na předcházející teoretické teze, zároveň jsem vycházela ze svých praktických zkušeností kurátorky pro děti a mládež při spolupráci s různými typy škol.

Cílem bakalářské práce je zmapovat a popsat systém spolupráce škol a kurátorů pro děti a mládež na poli řešení problémů souvisejících s výskytem rizikového chování u žáků základních a středních škol.

4.1.2 Výzkumný problém

Jak spolupracují školy s kurátory pro děti a mládež při řešení výskytu rizikového chování u svých žáků?

Práce přinese odpovědi na otázky:

- Jaký jev rizikového chování spolu školy a kurátoři pro děti a mládež nejčastěji řeší?
- Kdo je nejčastěji prvním iniciátorem spolupráce (škola či kurátor)?
- Je preferována jednorázová či dlouhodobější spolupráce obou institucí?

- Je vzájemná spolupráce považována účastníky obou institucí za přínosnou?

4.1.3 Výzkumné předpoklady

Na základě výše uvedeného výzkumného problému byly stanoveny tyto výzkumné předpoklady:

- Lze předpokládat, že školy řeší s kurátory nejčastěji záškoláctví dětí.
- Lze předpokládat, že prvním iniciátorem vzájemné spolupráce je častěji škola.
- Lze předpokládat, že častěji dochází k jednorázové spolupráci.
- Můžeme předpokládat, že vzájemná spolupráce je oboustranně považována za přínosnou.

4.1.4 Metody výzkumu

V práci bude použit *smíšený přístup zkoumání*.

V první fázi výzkumu dojde ke *kvantitativnímu šetření*, v jehož rámci bude použita technika dotazníku. Respondenty (základním a současně i výběrovým souborem) dotazníkového šetření budou všichni kurátoři pro děti mládež z celého Jihočeského kraje. V této fázi výzkumu předpokládám vysokou návratnost dotazníků vzhledem k úzkým osobním pracovním vazbám s kolegy kurátory.

Ve druhé etapě výzkumu proběhne šetření nesoucí znaky *kvalitativního výzkumu*, a to v návaznosti na data a výsledky získané v předchozí části výzkumu. Polostrukturovaným rozhovorem se zástupci základních i středních škol, konkrétně se školskými metodiky prevence, budou ověřována zjištění z předchozí části práce. Informanty budou zástupci škol z oblastí, které budou v první etapě výzkumu vyhodnoceny jako velmi dobře spolupracující subjekty, protipólem pak budou zástupci škol s méně aktivním přístupem ke spolupráci s kurátory pro děti a mládež.

4.2 Kvantitativní šetření a jeho výsledky

Jak jsem již uvedla, v první fázi výzkumu proběhlo kvantitativní šetření. Základním a současně i výběrovým souborem výzkumu byli všichni kurátoři pro děti a mládež v Jihočeském kraji. Na počátku měsíce února 2014 bylo e-mailem rozesláno celkem 33 dotazníků všem kurátorům pro děti a mládež, kteří v současné době působí na území Jihočeského kraje. Přesto, že jsem očekávala poměrně vysokou návratnost vyplněných dotazníků, protože se z praxe s většinou kurátorů znám osobně, po cca měsíci se mi vrátilo 22 dotazníků. I tak si myslím, že je šetření možno považovat za validní. Dotazníkového šetření se zúčastnilo 66 % všech respondentů, tedy více než polovina dotázaných.

Pokud jde o strukturu dotazníku, jehož podoba je k nahlédnutí v příloze, tak první dvě otázky mapují pohlaví dotazovaných a délku jejich praxe. Další tři otázky zjišťují v podstatě to, v jak velkém spádovém území dotazovaný kurátor pracuje a kolik případů má na starost, resp. kolik jich řeší – to pochopitelně ovlivňuje jak kvalitu jeho práce, tak i např. četnost intervencí, které může v terénu vykonávat. Zbylé otázky se pak zaměřují již na konkrétní spolupráci škol a kurátorů pro děti a mládež a měly by přinést konkrétní odpovědi na stanovené výzkumné předpoklady. Dotazník obsahuje celkem 13 otázek, některé otázky jsou uzavřené, několik jich je polootevřených.

K samotným výsledkům kvantitativního šetření:

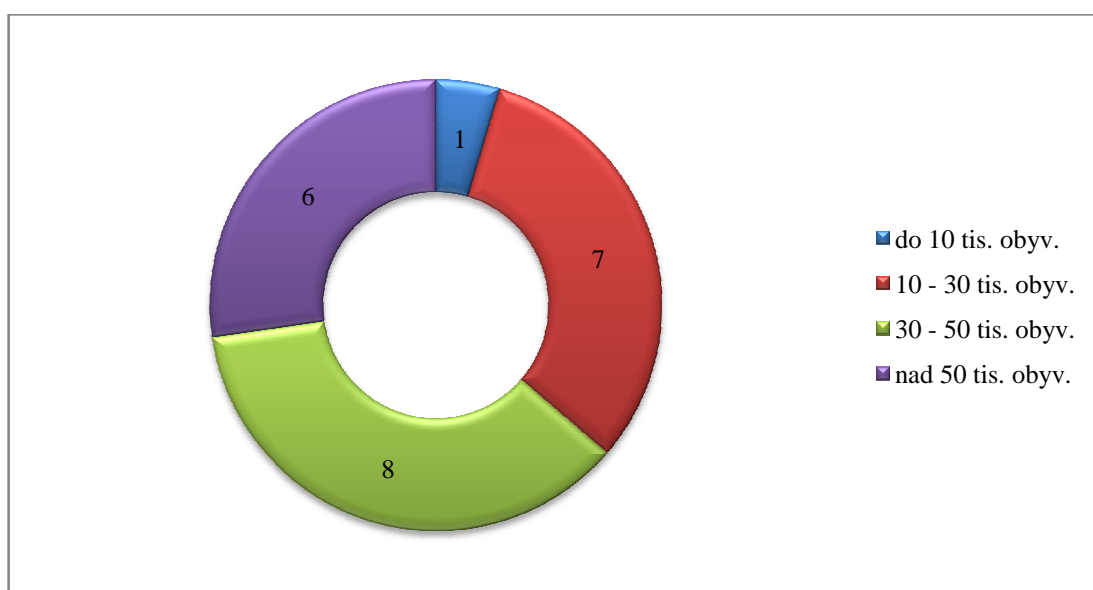
U prvních dvou otázek týkajících se pohlaví respondentů a délky jejich praxe je možné ze zpracovaných dat zjistit, že dotazníkového šetření se zúčastnilo 20 žen a pouze 2 muži. Tento výsledek potvrzuje již dlouho známý fakt, že sociální sféra je silně feminizovaná, obdobně jako oblast školství. Dotazovaní kurátoři měli většinou kratší než pětiletou praxi – celkem 10 dotazovaných, 4 kurátoři působili na svém postu 5 – 10 let a déle než 15 let pracuje 8 kurátorů.

Otázka č. 3 byla směřována ke zjištění velikosti obvodů, které mají kurátoři na starost: „*Kolik tisíc obyvatel má Váš spádový obecní úřad obce s rozšířenou působností (jak velký obvod pokrývá Váš OÚ III.)*“. Pokud jde tedy o velikost spádových oblastí, ve kterých kurátoři pracují, pak 1 kurátor z obecního úřadu obce

s rozšířenou působností odpověděl, že působí na území s počtem obyvatel do 10 tisíc. Ve spádové oblasti škály od 10 do 30 tis. obyvatel se dotazníkového šetření zúčastnilo 7 kurátorů, ve škále od 30 do 50 tis. obyvatel pak 8 kurátorů, a z velkých měst nad 50 tis. obyvatel to bylo 6 kurátorů. Dotazovaní se měli v otázkách č. 4 – 6 vyjádřit k počtu případů, které ročně řeší, dále odpovídali, kolik nových případů jim v roce zhruba přibude a na kolika ze všech případů spolupracují se školami. U kurátorů z velkých měst se celkový počet řešených případů pohyboval okolo 260, přičemž žádný z kurátorů z velkých měst nedokázal odhadnout, na kolika případech spolupracuje se školami. Průměrně se pak celkový počet řešených případů pohyboval okolo 100 kazuistik na 1 pracovníka a většina dotazovaných uvedla, že zhruba ve 40 případech se podílí na spolupráci i škola. Nejmenší počet případů řešených ročně byl 50 a spolupráce obou institucí probíhala u 5 z nich. Tato odpověď však byla ojedinělá. Ze série odpovědí na otázky číslo 3 – 6 lze dovodit, že čím větší spádový obvod (čím větší město) má kurátor na starosti, tím více případů ročně řeší. A stejně tak lze konstatovat, čím více případů vede, tím je četnější spolupráce se školou při řešení jednotlivých kazuistik.

Ot. č. 3: Kolik tisíc obyvatel má Váš spádový obecní úřad obce s rozšířenou působností (jak velký obvod pokrývá Váš OÚ III):

(odpovídalo celkem 22 kurátorů)

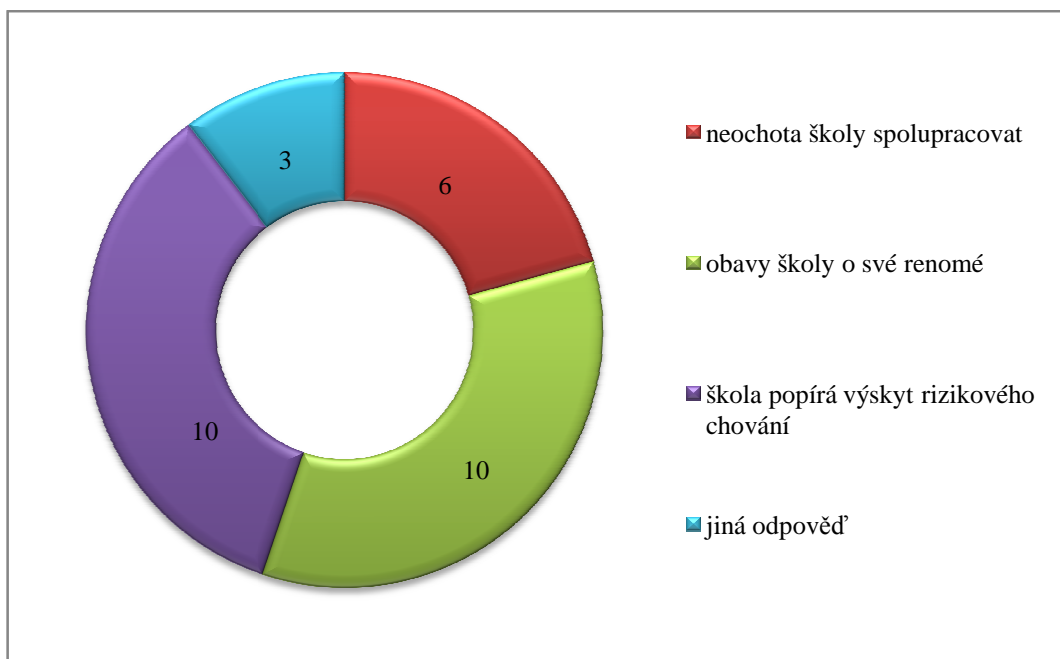
Zdroj: vlastní výzkum

Otázka č. 7 zněla „*Kdo bývá zpravidla prvním iniciátorem vzájemné spolupráce*“. Cílem této otázky bylo zjistit, kdo jako první navazuje vzájemnou spolupráci, zda škola či kurátor. Ze své praxe mám zkušenost, že prvním iniciátorem bývá zpravidla škola, proto mne zajímalo, zda je tomu tak i v jiných regionech. Většina dotazovaných, tj. 16 kurátorů, odpověděla, že prvním iniciátorem skutečně bývá škola, nicméně 3 dotazovaní odpověděli, že tím prvním bývá kurátor a 3 dotazovaní nedokázali odhadnout, kdo jako první začíná vzájemnou spolupráci.

Zajímavý výsledek přinesla otázka č. 8 „*Jsou ve Vašem obvodu školy, které spolupráci s Vámi úplně odmítají*“. 19 dotazovaných kurátorů odpovědělo, že žádnou takovou školu v regionu nemají, nicméně 3 kurátoři odpověděli, že se v jejich obvodu nacházejí školy, které spolupracovat nechtějí.

U otázky č. 9 „*Pokud je spolupráce se školou (školami) špatná nebo zcela chybí, je podle Vašeho názoru problém v:*“, měli dotazovaní možnost zaškrtnout více variant, proto je počet odpovědí vyšší, než počet respondentů – celkem tedy bylo zvoleno 29 odpovědí. Otázka měla zmapovat, v čem tkví problémy při spolupráci kurátorů a škol – pokud je spolupráce špatná či zcela chybí, čím to podle názorů kurátorů může být. 6-krát byla označena možnost, že škola není ochotna spolupracovat, 10-krát byla vybrána možnost, že škola má obavy o své renomé, pokud by měla řešit rizikové chování svých žáků s někým „zvenčí“, 10-krát bylo odpovězeno, že škola popírá výskyt rizikového chování u svých žáků. Protože byla tato otázka polootevřená, objevily se další tři doplněné odpovědi. Dvakrát se dotazovaní shodli, že spolupráce je naprosto bez problémů, jeden dotazovaný uvedl, že škola řeší vše, až když si se žákem neví rady.

Ot. 9: Pokud je spolupráce se školou (školami) špatná nebo zcela chybí, je podle Vašeho názoru problém v: (polootevřená otázka - celkem 29 vybraných odpovědí)

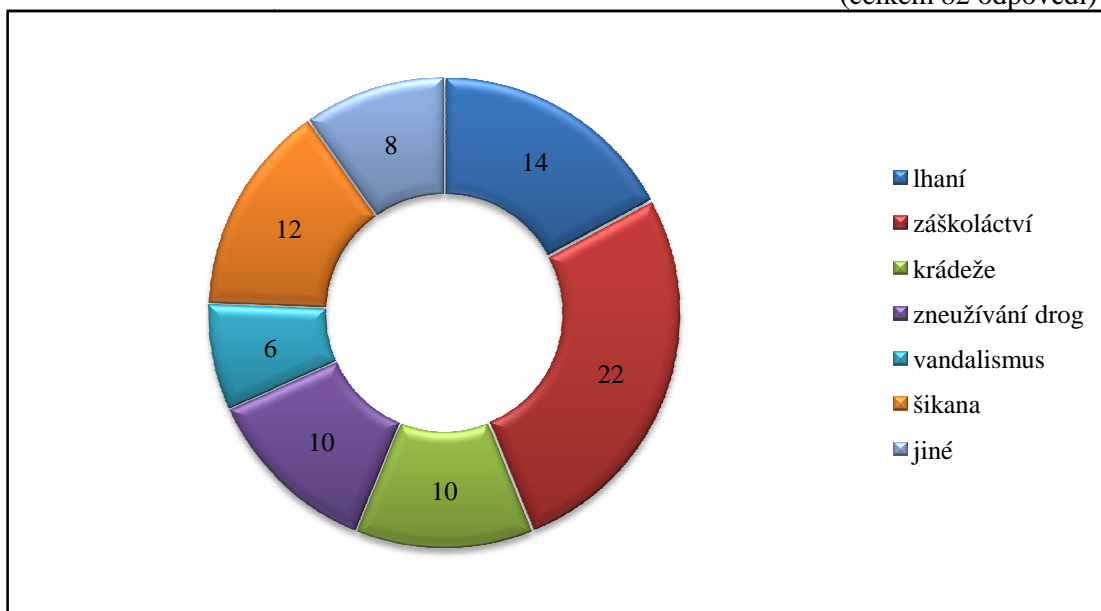
Zdroj: vlastní výzkum

Otázka č. 10 zjišťovala součinnost obou institucí: „*Spolupracujete-li se školou/školami, jakým způsobem nejčastěji vaše spolupráce probíhá*“. 20 respondentů uvedlo, že řeší pouze konkrétní případ (žáka či skupinu žáků), 2 respondenti odpověděli, že se pravidelně setkávají na multidisciplinárních setkáních (konferencích) a nad rámec položených dotazů se objevila i 1 odpověď, že se kurátoři, resp. kurátor podílí na školní prevenci formou přednášek.

Otázka číslo 11 „*Jste informován/a, jakými právními předpisy je upravena oblast prevence rizikového chování (dříve sociálně-patologických jevů) ve školství*“ mapovala informovanost kurátorů pro děti a mládež o školských předpisech týkajících se prevence sociálně-patologických jevů. 20 kurátorů zná školské předpisy okrajově, ale vědí, kde je možné je v případě potřeby dohledat. 2 kurátoři vyhodnotili, že znají školské předpisy dobře. Tato otázka byla do dotazníku zařazena, aby ověřila, zda mají kurátoři povědomí o fungování školní prevence a o kompetencích jednotlivých složek školské prevence.

Dvanáctá otázka „*Jaké projevy z oblasti rizikového chování se školami nejčastěji řešíte*“ směřovala ke zjištění četnosti jednotlivých jevů rizikového chování. Respondenti měli možnost zaškrtnout více odpovědí, zároveň byla otázka polootevřená, takže měli možnost doplnit ty jevy, které se v nabízeném výběru nevyskytly. Možnost odpovědí „útěky z domova“ a „týrání“ nezvolil nikdo. Nejčastěji vybraným jevem se stalo záškoláctví, které se vyskytovalo ve všech, tedy 22 případech, dalším nejčastěji řešeným jevem se stalo lhaní (14 odpovědí), dále následovala šikana (12 odpovědí), pak krádeže a zneužívání drog (shodně 10 odpovědí) a vandalismus (6 odpovědí). U dvanácté otázky byla hojně využita možnost doplnit další projevy rizikového chování, které jsou v součinnosti řešeny. Respondenti se v 5 případech shodli, že řeší agresivní projevy chování u žáků a to jak vůči sobě navzájem, tak i vůči učitelům, dalším jmenovaným problémem byl alkohol u nezletilých, dále nespolupráce rodičů se školou, resp. nezájem řešit problémy dětí a také podvody se žákovskou knížkou.

Ot. č. 12: Jaké projevy z oblasti rizikového chování se školami nejčastěji řešíte:
(celkem 82 odpovědí)

Zdroj: vlastní výzkum

Poslední otázka „*Pokud byste se měl/a vyjádřit ke spolupráci se školami, jsou Vaše zkušenosti z praxe*“ se věnovala konkrétním zkušenostem kurátorů se spoluprací se školami a směřovala k hodnocení vzájemné spolupráce. Otázka byla opět polootevřená. 16 respondentů odpovědělo, že má dobré zkušenosti z praxe – školy

spolupracují dobře, mají zájem na řešení jednotlivých případů a aktivně se na něm podílejí. 3 respondenti uvedli, že školy pouze oznámí podezření na výskyt rizikového chování, ale dál již nespolupracují. 3 respondenti zvolili možnost doplnit nabízené varianty, mezi těmito odpověďmi se vyskytovaly informace, že „nelze zobecnit, přístup každé školy je jiný“, „školy přehrávají své problémy na kurátora“, „některé školy spolupracují průběžně, některé až když si se žákem neví rady“.

4.2.1 Shrnutí kvantitativního šetření

Úkolem první etapy výzkumného šetření bylo zjistit a zmapovat zkušenosti a názory kurátorů na spolupráci se školami. Formou dotazníkového šetření byly hledány odpovědi, kterými měla být ověřena či vyvrácena platnost stanovených výzkumných předpokladů.

Odpověď na první předpokládanou tezi „*Lze předpokládat, že školy řeší s kurátory nejčastěji záškoláctví dětí.*“ hledala otázka číslo 12. První předpoklad se potvrdil. Nejčastěji společně řešeným projevem rizikového chování je podle kurátorů skutečně záškoláctví, které bylo vybráno všemi respondenty, tato odpověď se tedy objevila ve 22 případech.

Druhý stanovený předpoklad „*Lze předpokládat, že prvním iniciátorem vzájemné spolupráce je častěji škola*“ se opět potvrdil, a sice na základě výsledků u otázky číslo 7. Předpoklad potvrdila více jak nadpoloviční většina respondentů, tj. 16 kurátorů z celkových 22.

Třetí předpoklad ve znění „*Lze předpokládat, že častěji dochází k jednorázové spolupráci*“ se také potvrdil. Převážná většina respondentů (20) odpověděla, že je preferována spolupráce při řešení jednoho konkrétního případu, resp. problému žáka či skupiny žáků (viz výsledky u otázky č. 10).

Poslední, čtvrtý předpoklad „*Můžeme předpokládat, že vzájemná spolupráce je oboustranně považována za přínosnou*“ byl během šetření také jednoznačně potvrzen. Na otázku číslo 13, která byla zaměřena na zjištění tohoto předpokladu, odpovědělo 16 respondentů, že školy spolupracují dobře, mají zájem na řešení

případů a aktivně se na něm podílejí.

Všechny 4 výzkumné předpoklady byly tedy v rámci kvantitativního šetření potvrzeny, ani jeden nebyl vyvrácen. Protože se kvantitativní šetření zaměřilo pouze na kurátory pro děti a mládež, budou výsledky druhé etapy šetření zaměřeného na školské metodiky prevence srovnány s těmito výsledky až v závěru práce.

4.3 Kvalitativní šetření a jeho výsledky

Jak již bylo řečeno, ve druhé fázi výzkumu proběhlo kvalitativní šetření, jehož úkolem bylo zjistit zkušenosti a názory zástupců školských metodiků prevence. Kvalitativní šetření jsem v této etapě zvolila proto, že dávalo prostor pro získání informací i nad rámec stanovených výzkumných otázek. V rámci kvalitativního šetření jsem použila polostrukturované rozhovory se zástupci školských metodiků prevence. Rozhovory měly dokreslit zpracovávanou problematiku a přinést pohled zástupců z oblasti školství. Základní soubor, z nějž jsem dotazované vybírala, tvořily základní a střední školy v Jihočeském kraji. Výběr informantů byl v podstatě náhodný. V průběhu měsíců března a dubna 2014 jsem oslovila celkem 4 preventisty, kteří byli ochotni se mnou rozhovor uskutečnit. Ve dvou případech šlo o školské metodiky prevence ze středních škol, ve dvou případech ze základních škol. Pokud jde o region, tak tři školy byly z velkého města, kde předpokládám větší výskyt projevů rizikového chování, jeden dotazovaný reprezentoval školu z malého města. Všichni dotazovaní byli ubezpečeni, že rozhovor je anonymní, v bakalářské práci nebudou uvedena jejich jména ani název školy, na které působí. Formu anonymního dotazování jsem zvolila záměrně, aby odpovědi dotazovaných byly co nejupřímnější a tudíž i pro výsledky šetření validní.

Hlavní otázky pokládané během polostrukturovaného rozhovoru kopírovaly výzkumné předpoklady nastíněné v první, kvantitativní etapě šetření. Dotazovaných jsem se tedy ptala:

- Spolupracujete s kurátory pro děti a mládež?
- Jaký jev rizikového chování spolu s kurátory pro děti a mládež nejčastěji řešíte?

- Kdo bývá prvním iniciátorem vzájemné spolupráce (škola či kurátor)?
- Je preferována jednorázová či dlouhodobější spolupráce obou institucí?
- Považujete vzájemnou spolupráci za přínosnou?

Další zjištěné a v následujících podkapitolách uvedené informace vyplynuly z povahy samotných rozhovorů. Interview jsem si zaznamenávala písemně formou poznámek přímo v jeho průběhu, z tohoto důvodu nejsou rozhovory přepisovány doslovně v podobě přímé řeči.

ROZHOVOR Č. 1:

První rozhovor byl proveden na základní škole v malém městě s počtem obyvatel cca 15 tis. Preventistka působí jako učitelka již 22 let, funkci školního metodika prevence zastává 14 let.

Dotazovaná preventistka s místním kurátorem nespolupracuje. Uvedla, že se dvakrát ročně účastní setkání školských metodiků prevence a vedoucí místního odboru sociálních věcí, které se koná na městském úřadě, jinak se sociálním odborem téměř nekomunikuje. Z rozhovoru postupně vyplývá, že ve škole v podstatě není jasně dané, jaké kompetence má výchovný poradce a jaké má školský metodik prevence. Většinu projevů rizikového chování řeší zřejmě výchovný poradce, při řešení některých případů vzájemně spolupracují, ale v praxi je mnohem více angažována výchovná poradkyně. Co je však zřejmé, že školský metodik prevence má na starosti vypracování minimálního preventivního programu, který je z mého pohledu na této škole velmi nekonceptní (to odpovídá i nejasně rozděleným kompetencím).

Pokud jde o jevy rizikového chování, které se na škole nejčastěji vyskytují, tak jde prý o šikanu, resp. o podezření na ni, následují vysoké absence (o záškoláctví nejde podle preventistky mluvit, protože rodiče většinu neomluvených hodin zpětně omlouvají, přestože děti do školy nechodí, ale jsou vídány např. ve městě). Méně často se pak objevují drobné krádeže ve škole. Problémem, který nabývá na intenzitě, je podle preventistky agresivita žáků ve škole.

Z výše uvedeného vyplývá, že na této škole s kurátorem pro děti a mládež nespolupracují, maximálně kontaktují vedoucí odboru sociálních věcí místního obecního úřadu, ale k žádné konkrétní spolupráci a řešení kauz nedochází.

Během rozhovoru mě zaujala informace, že preventistka se nikterak dále nevzdělává, neabsolvuje žádná tematická školení. Problém je podle ní nejenom ve špatné koordinaci „shora“, ale i po finanční stránce. Pro školu je finančně náročné hradit suplování v hodinách, kdy by školský metodik prevence ve škole chyběl. Takže i kdyby bylo nabízeno nějaké školení zdarma, absence pedagoga by byla pro školu finančně zatěžující.

Můj subjektivní dojem z rozhovoru: Preventistka nemá čas a ani zájem se funkci nějak výrazněji věnovat. Mám pocit, že ani vedení školy není příliš nakloněno preventivním aktivitám. Další zásadní problém vidím v nekonceptním rozdělení úloh. Většinu aktivit, které by měla vykonávat preventistka, vykonává výchovná poradkyně, případně se jejich aktivity dublují.

ROZHOVOR Č. 2:

Druhý rozhovor proběhl na střední škole ve velkém městě, jehož počet obyvatel se pohybuje zhruba okolo 150 tisíc. Dotazovaná preventistka učí již 25 let, prevenci se věnuje 15 let. O problematice hovoří erudovaně a se zaujetím, z rozhovoru je patrné, že na této škole prevenci sociálně-patologických jevů nepodceňují.

Škola s kurátory pro děti a mládež aktivně spolupracuje, někdy kontaktuje škola přímo kurátora, někdy oslovuje kurátor školu. Škola, pokud má informace o možném problému, oslovuje příslušného kurátora i „preventivně“, aby se na žáka informovala a aby se obě instituce domluvily na případné vzájemné spolupráci. Podle dotazované pedagožky bývá při navazování prvního kontaktu aktivnější škola, která u svých žáků v podstatě provádí i depistáž.

Na dotaz týkající se nejčastěji řešených jevů rizikového chování bylo odpovězeno, že se poslední dobou snižuje počet podchycených experimentů s drogami (podle preventistky si však žáci dávají větší pozor, aby nebyli odhaleni), naopak přímo ve škole museli řešit dealerství drog, především pervitinu. Velmi častým jevem jsou

poruchy příjmu potravy u dívek, ať již anorexie nebo bulimie, a s tím často související rodinné problémy žaček. Šikana se ve škole téměř nevyskytuje. Tuto skutečnost přisuzuje preventistka pravidelnému pořádání vícedenních stmelovacích kurzů, které absolvuje každá třída na samém začátku studia. Pokud mezi žáky na těchto kurzech začne docházet k jakýmkoli problémům, spolupracuje škola s externími organizacemi, které pomáhají vztahy ve třídě napravit. Dalšími řešenými jevy jsou pak záškoláctví a krádeže.

U žáků, u nichž se vyskytl jakýkoliv projev rizikového chování, preferuje škola dlouhodobou spolupráci nejenom s kurátorem pro děti mládež, ale i s ostatními zainteresovanými subjekty. Na řešení problému se aktivně podílí nejenom školský metodik prevence, ale v podstatě celý učitelský sbor, samozřejmě je přizvání rodičů žáků.

Vzájemná spolupráce s kurátory je považována za velmi přínosnou, stejně tak si preventistka pochvaluje i možnost interdisciplinárního řešení problémů.

Nad rámec zjišťovaných otázek jsem se dozvěděla, že škola dbá na dobré klima, klade velký důraz na prevenci. Preventistka připouští, že její aktivity přesahují často i do jejího volného času, nicméně uvádí, že bez její vlastní intervence by prevence na škole fungovat nemohla. Stejně tak vyzdvihuje pochopení a podporu nejenom vedení školy, ale celého pedagogického sboru.

Můj subjektivní dojem z rozhovoru: Preventistka odpovídá na pokládané otázky s nadšením a zaujetím, je patrný její zájem o to, aby na škole prevence fungovala, tak jak by měla. A to i za cenu obětování části svého volného času. Dotazovaná metodička na mě působila jako opravdový „nadšenec“ s opravdovým zájmem o věc.

ROZHOVOR Č. 3:

Třetí rozhovor proběhl opět na střední škole ve velkém městě (cca 150 tisíc obyvatel). Už úvodní komunikace s dotazovanou preventistkou byla obtížná. Na e-mail, kterým jsem se dotazovala na možnost provedení rozhovoru, neodpověděla, během telefonické urgency mluvil preventistka vyhubě, na pokládané otázky odpovídala až poté, kdy byla několikrát ujištěna, že rozhovor

je prováděn zcela anonymně. Jak dlouho učí, neodkázala s určitostí odpovědět, prevenci na škole se věnuje zhruba 3 roky.

Na dotaz týkající se spolupráce školského metodika prevence a kurátorů pro děti a mládež odpověděla, že škola s kurátory vůbec nespolupracuje. Stejně tak škola nespolupracuje s jinými organizacemi, např. s Policií ČR či pedagogicko-psychologickou poradnou. Na škole se totiž téměř žádné rizikové chování nevyskytuje. Když konkrétně vyjmenovávám jednotlivé jevy, tak pedagožka upřesňuje, že problémy s drogami řeší škola výjimečně, během posledních dvou let vůbec, velice zřídka je třeba řešit problém týkající se požívání alkoholu či kouření. Během odpovědi preventistka tápe, prý by se ještě musela poradit s výchovnou poradkyní, zda nějaký projev rizikového chování řešila. Ve finále zcela neguje jakékoliv rizikové chování. Tento stav zdůvodňuje tím, že ve škole panuje poklidná atmosféra.

Můj subjektivní dojem z rozhovoru: Podle mého názoru na této škole jakékoliv preventivní aktivity nefungují, stejně tak mi není jasná koncepce předcházení výskytu rizikového chování u žáků. Z rozhovoru je patrné, že preventistka a výchovná poradkyně nemají vyjasněné kompetence a vzájemně téměř nespolupracují. Dotazovaná podle mého názoru jako preventistka nefunguje. Pokud jde o negaci výskytu projevů rizikového chování, domnívám se, že je to jeden z případů, kdy škola nechce vidět, že její studenti mohou mít problémy se sociálně-patologickými jevy. Je naprosto nepravděpodobné, aby se na střední škole v tak velkém městě, kam se sjíždějí studenti z celého kraje, nevyskytovalo žádné rizikové chování.

P.S.: Zhruba měsíc po provedení třetího rozhovoru mou domněnku potvrdil příslušník Policie ČR, který na této škole provádí preventivní přednášky s protidrogovou tematikou. Podle zjištění policie studuje na škole velký počet studentů, kteří mají problém s užíváním drog, někteří byli dokonce řešeni policií. Policisté na škole přednášejí po domluvě s určitými vyučujícími, s preventistkou vůbec nejednají, vůbec nevědí, že na škole existuje pedagog mající na starosti prevenci rizikového chování.

ROZHOVOR Č. 4:

Poslední rozhovor jsem vykonala na základní škole ve velkém městě (cca 150 tis. obyv.). Dotazovaný byl jediným mužem, se kterým jsem rozhovor prováděla. Ke svým profesním zkušenostem uvedl, že učí již 10 let, prevenci na škole se věnuje 5. rokem.

Na otázku týkající se spolupráce školy s kurátorem pro děti a mládež uvedl, že k ní dochází málo, většinou u nejproblémovějších žáků, u kterých se vyskytuje více jevů rizikového chování najednou. V drtivé většině jde o děti ze sociálně znevýhodněných rodin. Pokud jde o jednotlivé projevy rizikového chování, tak tím nejčastěji řešeným je záškoláctví, následují krádeže a v poslední době rozšířené agresivní chování mezi žáky navzájem. Podle pedagoga nejde o klasickou šikanu, ale o to, že děti bývají agresivní na většinu svých spolužáků, někdy se agresivně projevují dokonce i vůči učitelům.

Na dotaz, kdo jako první iniciuje vzájemnou spolupráci, odpovídá preventista, že iniciátorem bývá ve většině případů škola.

Na další otázku týkající se formy spolupráce jsem dostala odpověď, že dochází častěji k dlouhodobějšímu řešení případů, protože jak již bylo zmíněno, většinou se jedná o problémové žáky, u kterých škola musí řešit výskyt i několika projevů rizikového chování najednou.

Vzájemnou spolupráci školy a kurátorů pro děti a mládež hodnotí preventista kladně.

Nad rámec položených otázek se dozvídám, že preventista kladně hodnotí pravidelné setkávání, které organizuje metodik prevence v pedagogicko-psychologické poradně minimálně dvakrát v průběhu školního roku. Také si sám aktivně vyhledává semináře či přednášky, kterých se účastní v rámci rozšiřování svých vědomostí.

Můj subjektivní dojem z rozhovoru: Pedagog bere svou funkci vážně, má zájem na tom, aby prevence na škole byla smysluplná a konkrétní případy výskytu rizikového chování aby byly dobře a včas řešeny. Jeho aktivity však nepřesahují rámec povinností.

4.3.1 Shrnutí kvalitativního šetření

Během kvalitativního šetření jsem získala informace, které nebyly tak jednoznačné, jako výsledky předchozího, kvantitativního šetření.

Pokud jde o spolupráci školských metodiků prevence a kurátorů pro děti a mládež, tak dvě školy s kurátory nespolupracují vůbec, v podstatě v rámci řešení sociálně-patologických jevů nespolupracují s žádnými jinými subjekty. V jednom z těchto případů byl dokonce negován i výskyt rizikového chování u žáků školy. Druhé dvě školy pak s kurátory spolupracují.

Pokud jde o výskyt různých projevů rizikového chování, tak se dotazovaní preventisté v podstatě shodli na tom, že velmi častým jevem, který musí řešit i za součinnosti s kurátory, je agresivita žáků. Jinak je škála jmenovaných projevů rizikového chování poměrně pestrá (šikana, záškoláctví, poruchy příjmu potravy atd.) a nelze tedy v této části výzkumu zobecnit, jaký problém je školami nejčastěji řešen, na každé škole se řeší jiné rizikové chování.

Další otázky se v podstatě týkaly už jen dvou dotazovaných preventistů, kteří s kurátory spolupracují. Oba dva dotazovaní se shodli, že prvním iniciátorem vzájemné spolupráce bývá škola, nejčastěji dochází k jednorázové spolupráci, resp. je řešen konkrétní případ a vzájemné spolupráce je preventivy považována za přínosnou.

Výsledky druhé etapy šetření není možné zobecnit. Důvodem je skutečnost, že se mi podařilo vybrat 2 protipóly fungování školské prevence (viz rozhovor č. 2 a rozhovor č. 3). Během druhého rozhovoru bylo patrné nadšení a zaujetí pro věc, preventistka byla nejenom informována, ale měla v praxi nastavené mechanismy předcházení i řešení výskytu rizikového chování. Naproti tomu z rozhovoru č. 3 vyplynulo, že preventistka naprosto nezná své kompetence, dokonce vylučuje výskyt rizikového chování mezi žáky, což je podle mého mínění nemožné (viz můj subjektivní dojem z rozhovoru č. 3). Podle mého názoru, pokud jde o výkon funkce školského metodika prevence, záleží skutečně na přístupu a nadšení jednotlivých pedagogů, jakým způsobem tuto funkci uchopí a jak realizují praktické kroky. Dalším důležitým faktorem, který následně ovlivní kvalitu preventivních aktivit na škole,

je přístup nejenom vedení školy, zda je preventivním aktivitám nakloněno, ale i přístup celého pedagogického sboru.

Přestože výsledky šetření nejsou zobecnitelné, dá se říci, že korespondují s mými zkušenostmi z praxe. Existují školy, které rády a ochotně spolupracují a na druhé straně jsou školy, které s kurátory nespolupracují vůbec a pokud již jsou kurátorem osloveny, bývá vzájemná komunikace přinejmenším problematická.

ZÁVĚR

Cílem mé bakalářské práce bylo zmapovat a popsat systém spolupráce škol a kurátorů pro děti a mládež na poli řešení problémů souvisejících s výskytem rizikového chování u žáků základních a středních škol.

Již v teoretické části práce jsem konstatovala, že tuto spolupráci konkrétně neupravuje žádná zákonná norma ani interní předpis vztahující se na oblast školství ani žádné předpisy zaměřené na oblast sociální práce. Některé dokumenty sice nabádají k interdisciplinární spolupráci při řešení rizikového chování, ale přesný „návod“ není nikde ukotven. Problematika prevence rizikového chování je školskými předpisy teoreticky velmi detailně a obsáhle ošetřena. Na druhou stranu pedagogičtí pracovníci mají poměrně málo prostoru k realizaci všech doporučení, ať u nich jde o nedostatek času na konkrétní aktivity, nedostatek informací k realizaci prevence apod. Pokud jde o předpisy upravující činnosti sociálních kurátorů pro děti a mládež, ty tolik detailní a popisné nejsou, ovšem zase dávají velký prostor pro působení tzv. v terénu, tedy v praxi, a zároveň kurátorům vymezují obsáhlé pravomoci v oblasti sociální práce. Kurátor je ze zákona povinen se zabývat jakýmkoliv podnětem, byť by byl nepodložený, a je povinen řešit i pouhé podezření na výskyt rizikového chování.

Jak vypadá spolupráce obou subjektů v praxi, na to jsem hledala odpověď v praktické části své práce. Pokud jde o zkušenosti kurátorů, tak ty bývají většinou kladné. Přesto však kurátoři uváděli, že se najdou školy, které popírají výskyt rizikového chování u svých žáků a vzájemnou spolupráci zcela odmítají. Z provedeného výzkumného šetření zaměřeného na zkušenosti kurátorů pro děti a mládež vyplynulo, že vzájemnou spolupráci je nejčastěji řešen problém záškoláctví u žáků a studentů škol. Z výzkumu je dále patrné, že prvním iniciátorem spolupráce bývají školy. Zároveň bylo potvrzeno, že mezi oběma subjekty dochází k řešení jen jedné konkrétní kazuistiky (zpravidla nedochází k součinnosti přesahující 1 případ), kurátoři považují vzájemnou spolupráci za přínosnou. Pokud jde o výzkumné šetření směřované ke školským metodikům prevence, kteří se řešením rizikového chování ve škole zabývají nejvíce, pak výsledky z tohoto šetření tak jednoznačné již nejsou. Zajímavé je, že se mi podařilo k šetření vybrat dvě školy, které s kurátory

nespolupracují vůbec, což v podstatě potvrzuje již zmíněnou zkušenost kurátorů i mou osobní. Přesto i z tohoto šetření vyplynulo, že škola bývá skutečně tou institucí, která jako první naváže spolupráci, když se na kurátora obrátí s žádostí o pomoc při řešení problému. Školští metodici prevence také potvrdili, že nejvíce dochází k jednorázové vzájemné spolupráci. Pokud jde o nejčastěji řešený problém, škála jmenovaných jevů byla velmi pestrá. Nelze jednoznačně určit, které rizikové chování je v součinnosti nejvíce řešeno.

Zajímavým zjištěním, které potvrdily obě etapy výzkumného šetření, tedy kurátoři i preventisté, je nárůst agresivního chování u žáků a to mezi sebou navzájem i vůči pedagogům. Tento jev byl hodnocen jak kurátory pro děti a mládež tak školskými metodiky prevence jako jeden z velkých problémů současného školství. Otázkou zůstává, proč k tomuto negativnímu trendu dochází, co jej způsobuje.

Shrneme-li výsledky realizovaného výzkumného šetření, je třeba uvést, že je nelze považovat za zobecnitelné na celou Českou republiku. Důvodem je nejenom poměrně malý zkoumaný soubor, ale především skutečnost, že šetření bylo zaměřeno pouze na Jihočeský kraj, kde je jak jiná skladba typů škol, tak odlišný výskyt rizikového chování (co se týče forem rizikového chování i jeho četnosti), než v jiných regionech republiky.

Je bez diskuzí, že k úspěšnému boji proti projevům rizikového chování u dětí je zapotřebí součinnosti několika subjektů. Škola, která je s dítětem v každodenním kontaktu, na dítě nejenom působí, ale zároveň má obrovský prostor pro sledování dítěte a zachycení případných varovných signálů začne-li se jeho chování měnit. Školy by tedy měly umět provádět i jakousi depistáž v souvislosti s projevy rizikového chování u svých žáků. Kurátoři pro děti a mládež zase mohou začít působit tam, kam škola svými kompetencemi již nedosáhne. Kurátor má daleko větší pravomoci, pokud jde o jednání s rodiči, resp. rodinou dítěte, vedle rad a různých doporučení může zároveň dítě i rodiče sankcionovat, když nedochází k nápravě a využívat škálu různých opatření. Za zásadní však považuji dlouhodobou součinnost obou subjektů po celou dobu řešení konkrétního případu.

Jako velmi efektivní postup se mi jeví pravidelné multidisciplinární setkávání místních subjektů angažujících se v prevenci rizikového chování. Školská zařízení, pracovníci odborů sociálních věcí, ale např. i policisté či zástupci neziskových organizací si mohou předávat zkušenosti, mohou kolegy informovat o tom, co je v jejich oboru nového, jakým směrem se která oblast ubírá a zároveň se mohou domluvit na formách vzájemné spolupráce, která by vyhovovala všem zúčastněným, ale která by především v daném regionu byla účinná. Ovšem jak z mého výzkumného šetření vyplynulo, tato praxe se téměř nikde nerealizuje.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

ČÁP, D. Problémové chování. In: *Problémové situace v kolektivu. Materiály pro výchovné poradce a metodiky prevence na ZŠ a SŠ*. Praha: Nakladatelství Dr. Josef Raabe, s. r. o., 2011. ISBN 978-80-87553-24-4.

HAVLÍK, R., KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy*. 1. vydání. Praha: Portál, 2002. 184 s. ISBN 80-7178-635-7.

HRABAL, V. Konzultace v pedagogicko-psychologickém poradenství. In: *Intervence. Pedagogicko-psychologické poradenství III*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, 2004. 249 s. ISBN 80-7290-146-X.

JEDLIČKA, R. a kol. *Děti a mládež v obtížných životních situacích: nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí*. 1. vydání. Praha: Themis, 2004. 478 s. ISBN 80-7312-038-0.

JEDLIČKA, R. *Psychologická první pomoc v práci výchovného poradce*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, 2000. 98 s. ISBN 80-7290-035-8.

KOHOUTEK, R. *Výchovné poradenství*. 1. vydání. Brno: Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně, 2008. 93 s. ISBN 978-80-7375-186-9.

KREJČOVÁ, L. *Psychologické aspekty vzdělávání dospívajících*. 1. vydání. Praha: Grada Publishing, 2011. 232 s. ISBN 978-80-247-3474-3.

KYRIACOU, Ch. *Řešení výchovných problémů ve škole*. 1. vydání. Praha: Portál, 2005. 125 s. ISBN 80-7178-945-3.

MACELA, M. Podrobný výklad některých ustanovení novely zákona o sociálně-právní ochraně dětí od 1. 1. 2013 (1.). *Právo a rodina*. 2013, roč. 15, čís. 1, str. 1 – 4. ISSN 1212-866X.

MACELA, M. Podrobný výklad některých ustanovení novely zákona o sociálně-právní ochraně dětí od 1. 1. 2013 (2.). *Právo a rodina*. 2013, roč. 15, čís. 2, str. 3 – 6. ISSN 1212-866X.

MATOUŠEK, O, MATOUŠKOVÁ, A. *Mládež a delikvence. Možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. 3. aktualizované vydání. Praha: Portál, 2011. 336 s. ISBN 978-80- 7367-825-8.

MERTIN, V. Management třídy. In: *Jak správně pracovat s třídou. Materiály pro výchovné poradce a metodiky prevence na ZŠ a SŠ*. Praha: Nakladatelství Dr. Josef Raabe, s. r. o., 2011. ISBN 978-80-87553-26-8.

MIOVSKÝ, M. et al. *Primární prevence rizikového chování ve školství*. 1. vydání. Praha: Centrum adiktologie, 2010. 253 s. ISBN 978-80-87258-47-7.

OZOROVSKÁ, M, BUDINSKÁ, M. Tvorba, zefektivnění a koordinace systému primární prevence. In: *Vzdělávání a profesionalita v primární prevenci*. 7. ročník. 1. vydání. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2010. 59 s. ISBN 978-80-86620-22-0.

SOCHŮREK, J. *Vybrané kapitoly ze sociální patologie, 1. díl. Úvod do sociální patologie, sociálně patologické skupiny*. 1. vydání. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2001. 81 s. ISBN 80-7083-494-3.

VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie problémových dětí a mládeže. Učební text pro vychovatele obor speciální pedagogika*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2000. 125 s. ISBN 80-7083-378-5.

ZOUBKOVÁ, I. *Kontrola kriminality mládeže*. 1. vydání. Dobrá Voda u Pelhřimova: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2002. 231 s. ISBN 80-86473-08-2.

Internetové a jiné zdroje:

Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních, č.j. 21291/2010-28, 2010.

Náplň práce kurátora. [cit. 20.12.2013]. Dostupné na [www: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7290/Funkce_kuratora.pdf>](http://www.mpsv.cz/files/clanky/7290/Funkce_kuratora.pdf).

Strategie prevence rizikového chování dětí a mládeže Jihočeské kraje na období 2012 – 2014. [cit. 19.01.2014]. Dostupné na [www: <http://www.kraj-jihocesky.cz/index.php?par\[id_v\]=1363&par\[lang\]=CS>](http://www.kraj-jihocesky.cz/index.php?par[id_v]=1363&par[lang]=CS).

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění.

Přílohy

Dotazník pro kurátory pro děti a mládež

DOTAZNÍK PRO KURÁTORY PRO DĚTI A MLÁDEŽ

Vážené kolegyně, vážení kolegové!

Ráda bych se na Vás obrátila s prosbou o spolupráci. V letošním roce končím studium na Pedagogické fakultě JU ČB, obor Učitelství odborných předmětů a v současné době zpracovávám bakalářskou práci na téma **Spolupráce škol a kurátorů pro děti a mládež**. Abych mohla vzájemnou spolupráci v praktické části své práce zhodnotit, potřebuji znát Vaše zkušenosti z praxe a názory. Prosim Vás proto o zodpovězení otázek v následujícím dotazníku, jehož vyplnění by Vám nemělo zabrat mnoho času.

Děkuji Vám za pomoc a těším se na další setkání v praxi.

Erika Jarošová

kurátorka pro děti a mládež, toho času na MD

POKYNY K VYPLNĚNÍ DOTAZNÍKU:

Vybrané odpovědi, prosím, ve svém textovém editoru zvýrazněte buďto tučně či barevně a to i v případě doplňované odpovědi:

1. Jste:

- a) muž
- b) žena

2. Jak dlouho pracujete jako pracovník sociálně-právní ochrany dětí, resp. jako kurátor pro děti a mládež:

- a) méně než 5 let
- b) 5 – 10 let
- c) 10 – 15 let
- d) déle

3. Kolik tisíc obyvatel má Váš spádový obecní úřad obce s rozšířenou působností (jak velký obvod pokrývá Váš OÚ III.):

.....

4. Dokážete odhadnout, kolik případů celkem řešíte ročně? Doplňte, prosím, odhadovaný počet:

- a)..... případů
- b) nedokážu odhadnout

5. Kolik nových případů Vám ročně přibude? Doplňte, prosím, počet:

- a).....případů
- b) nedokážu odhadnout

6. Při řešení kolika případů spolupracujete se školami:

- a).....případů
- b) nedokážu odhadnout

7. Kdo bývá zpravidla prvním iniciátorem vzájemné spolupráce?

- a) škola
- b) kurátor pro děti a mládež
- c) nedokážu odhadnout

8. Jsou ve Vašem obvodu školy, které spolupráci s Vámi úplně odmítají:
- ne
 - pokud ano, tak kolik?.....
9. Pokud je spolupráce se školou (školami) špatná nebo zcela chybí, je podle Vašeho názoru problém v (možnost zaškrtnutí více odpovědí):
- nevědomosti školy o možnosti spolupráce s kurátorem pro děti a mládež
 - neochotě školy spolupracovat
 - škola má obavy o své renomé, pokud řeší rizikové chování svých žáků s někým „zvenčí“
 - škola popírá výskyt rizikového chování u svých žáků
 - jiná odpověď. Prosím, doplňte.....
10. Spolupracujete-li se školou/školami, jakým způsobem nejčastěji vaše spolupráce probíhá:
- řešíme pouze konkrétní případ (konkrétního žáka či skupinu žáků)
 - pravidelně se setkáváme na multidisciplinárních konferencích (setkáních)
 - jiná forma spolupráce.....
11. Jste informován/a, jakými právními předpisy je upravena oblast prevence rizikového chování (dříve sociálně-patologických jevů) ve školství?
- ano, školské předpisy znám dobře
 - ano, školské předpisy znám okrajově, ale vím, kde je mám v případě potřeby hledat
 - školské předpisy vůbec neznám a v praxi je nepotřebuji
 - jiná varianta.....
12. Jaké projevy z oblasti rizikového chování se školami nejčastěji řešíte. Můžete zaškrtnout více možností:
- lhaní
 - záškoláctví
 - útěky z domova
 - krádeže
 - zneužívání drog
 - vandalismus
 - týrání
 - šikana
 - jiné, prosím, vyjmenujte.....
13. Pokud byste se měl/a vyjádřit ke spolupráci se školami, jsou Vaše zkušenosti z praxe:
- Především dobré. Školy spolupracují dobře, mají zájem na řešení jednotlivých případů a aktivně se na něm podílejí
 - Školy nám oznámí podezření na výskyt rizikového chování, ale dál již nespupracují
 - Školy s námi nespupracují vůbec
 - Jiná varianta. Prosím, doplňte.....